

Notmark kro

**Et Gæstgiveri gennem århundreder med
vandmølle, landbrug og snedkeri**

Forord

Det gamle gæstgiveri har i århundreder været byens samlingssted. Hvis væggene kunne tale Huset har været vort hjem gennem årtier og det har været gode år. Masser af arbejde med huset som vi har værnet om og holdt så originalt som muligt. Centralvarmen med oliefyr skiftede vi ud med 2 brænde-ovne som huset oprindelig er født med. Den gamle kampestensbrønd fandt vi også med hjælp fra Steffen Kjær og fik den udgravet og reetableret. Vi lærte også at bukke hovederne når vi skulle gennem dørene og under bjælkerne, det kommer med tiden.

Gennem årene har vi samlet så meget af husets historie som muligt og det er ikke småting der er at fortælle. I denne bog har jeg forsøgt at samle og gengive en del af historien.

Steen Weile

Indholdsfortegnelse

	Side
Forord og indholdsfortegnelse	2
Om husets oprindelse og ejere	3
Kroen i 1866 og 1935	4
Lokalhistoriker Andreas Jensen fortæller	5 - 6
Hans Terp "Strejftog gennem Notmark"	7 - 8
Hans Andersen fortæller om degneladen	9
Kroens indretning	10
Billeder af det gamle gæstgiveri 2022	11 - 14
Udskiftning af rør i møllebækken	15
Udskiftning af stråtag på hovedhuset 1980	16
Udskiftning af stråtag på Stalden 1984	17
Gamle billeder	18
Kroen set fra luften	19
Der var mange håndværk	20
Ovnen - Kværner bruk nr. 48	21
Gravstenen der blev til trappesten	22
Vandmøllen med flere funktioner	23
Træpanelerne og malet blomsterfrise	24
Avisartikel Jydske Vestkysten 1972	25
Avisartikel Jydske Vestkysten 1981	26
Avisartikel Jydske Vestkysten 1988	27
Avisartikel Jydske Vestkysten 2020	28 - 30
Kroen i bog om hertuggodser	31
Der var så dejligt ude på landet	32

Husets oprindelse

Mere end 300 år efter at kroen blev bygget ligger den her stadig. Mange af bygningsdelene er originale og huset er stadig lavloftet og opvarmet af 2 brændeovne som primær varmekilde.

Huset er nænsomt moderniseret og fremstår på mange måder som dengang det blev bygget. Dørene er lave og for det meste med klinker og gamle smedede beslag. Vinduerne er med bly som de oprindelige.

Går man ind af den lave hoveddør går man hen over en meget gammel gravsten der har sin helt egen historie.

I forgangen hænger det gamle kroskilt med navnet på den sidste kromand og inde bag skimter man bemalingen fra den forrige.

I hegnet i haven vokser der humle som sandsynligvis har været anvendt til ølbrygning.

Den gamle kampestensbrønd er fritlagt og står med pumpe i gården bag huset.

Den gamle kro skriver sig formentlig tilbage til slutningen af 1600 tallet. Der er fundet munkesten i huset som sandsynligvis stammer fra Østerholm slot der blev brudt ned i 1677. Ved en krotælling i 1704 var kroen med. Alderen på den sammenbyggede stald kendes ikke, men den er med på matralkort fra midten af 1800 tallet.

Kroen er oprindeligt et Indersted og Gæstgiveri, men der har i tillæg været udført forskellige håndværk.

Gennem kirkebøger er der fundet ejerne samt deres familieforhold fra omkring 1800.

Det var et gæstgiveri, men i folkemunde kaldet "Den gamle kro".

Kendte ejere på stedet

1. Andreas Lorenzen	1788
2. Hans Peter Christiansen Vogt	1801
3. Hans Christian Fink	1804
4. Hans Iversen	1833
5. Christian Iversen	1870
6. Jørgen Iversen	1902
7. Tøge Jepsen	1939
8. Peter Hansen	1941
9. Ludwig Schrøder	1944
10. Lorenz Peter Andresen	1945
11. Bent Folmer	1968
12. Svend Børge Christensen	?
13. Henning og Benny Bjerre Johansen	1972
14. Steen og Sylvie Weile	1978

Kroen 1866 og 1935

Sammenligner man billedet fra 1866 med kroen i dag er der ikke sket de store forandringer. Bindingsværket i gavlen er i dag fuldmuret, døren ind til dancesalen er udskiftet med et vindue og lindetræerne er fældet.

Kroen som den så ud i 1866 (Det Kgl. Bibliotek)

Kroen som den ser ud i dag (Steen Weile)

Lokalhistoriker Andreas Jensen

fortæller:

Den ældste efterretning om Notmark kro har jeg funden i et på stedet opbevaret dokument fra året 1734, hvoraf det fremgår, at inderstedet, som byggedes for mange år siden af Jep Clausen. Det nævnte år afståes ejendommen til dennes søn Peter Jebsen.

Byggegrunden tilligemed den til stedet hørende toft på 4 skepper land, har førhen hørt til boelstedet Klingbjerg, hvorfor kro-stedets ejer var forpligtet til, årligt at gøre en høstdagsarbejde med en optager på nævnte gård. Denne forpligtelse afløstes 1883, med en årlig skatteafgift på 4 mark 35 Pfenning deraf 1 mark 35 pf. for høstdagen og 3 mark for landet. (denne skat kaldtes rentebanks-renter, som ophørte efter 41 års forløb, ved genforeningen 1920).

Endvidere fik stedet ved separationen i året 1773 et lanstilliggende på 8 skepper, som udlagtes af byens 4 gårdmænd i fællesskab. Den årlige afgift derfor var 17 mark, som gårdmændene delte indbyrdes. Denne afgift afløstes fra 1 april 1884, efter at den var betalt i rigelig 100 år.

I årene 1883 / 84 afløste den præjsiske forvaltning, alle de gamle ydelser og mod-ydelser til den årlige rentebanksrente som skulde betales i 41 år.

Det nuværende beboelseshus er opført 1829 af Hans Christian Fink. Højtømmeret er opført i efteråret 1860 af Hans Iversen.

Selvstændigt privilegium synes kroen ikke til at have haft i ældre tid. Denne frihed havde kromanden i Hundslev, som så atter afstod den til kromanden i Notmark, mod at denne så til gengæld skulde købe sit øl og brændevin hos ham.

På samme måde var byens indbyggere for-pligtede til at købe deres øl og brændevin som de brugte ved festlige lejligheder, som bryllup og barselgilder og lignende, hos kromanden i Hundslev.

Disse forpigtelser afløstes ved ydringsfrihedens ikrafttrædelse. Som afløsningssum måtte Notmark og Hundslev betale 78 rdlr. Daværende kroman C. Iversen dømtes til at betale 33 rdlr. i afløsning. Denne sum vilde kromanden i Hundslev dog ikke gøre krav på hvis C. Iversen, som hidtil vilde købe sit øl og brændevin hos ham, og da Iversen var villig dertil, ordnedes sagen på denne måde.

I året 1773 (ved separationen) ejedes stedet af Andreas Lausen, som tillige var hestedrager. (Han skrives som Andreas Lorenzen). I hans tid var beværtningen et årstid borte fra stedet. Den var da henlagt til Peter Madsens hus i Hundslev.

Det er et af de såkaldte præsteinderste-steder, bygget på præstegårdsgrund. I det nævnte hus er skænkeskabene fra sin tid endnu bevarede. Stor omsætning af de våde varer har der vist ingensinde været i Notmark kro. Beværtningen har nærmest været af den slags, hvor byens fædre kan samles til et muntert lag, uden at det ud-arter til udskejelser. I vore fædres unge dage samledes ungdommen også ofte der til et muntert svingom i kroens lille dansesal, som nu er omdannet til aftægtsbolig. Stor var denne dansesal just ikke, som en almindelig bondegårds storstue med murstensgulv og tøjklister og skrin langs væggen (som ved en sådan lejlighed brugtes til siddepladser). Men den tids mennesker vare nøjsomme i mere end en henseende. Hvem tænkte vel på kneben plads, når musikens toner gjennembævede luften, og stundom, et lille tramp på tæerne, så var den tids laksko ikke finere, end at de kunde tage det med. Men tiderne skifter, nu stilles der større fordringer og dansesalen er nu stor med fint bræddegulv.

Offentlig dans afholdtes for sidste gang den 15. februar 1877 i Kroen. Et sluttet gilde for byens indbyggere afholdtes den 10. februar 1885. Da lød der for sidste gang musikens toner inden døre, og som C. Iversen med et stille suk, bemærkede, da vi nedskrev disse linier: "det lyder aldrig mer". Krostedet ligger nemlig så indeklemmt mellem naboerne, så der ikke kan tænkes på en tidssvarende udvidelse, hvad der vel heller næppe vilde kunne forrente sig, thi som kromanden bemærkede en aften vi talte om denne sag "Byen er for lille og dens indbyggere for sjældent til at det lønner sig at være kromand her". Der har da også i den sidste tid været underhandling igang om at afstå beværtningsfriheden til C. Mathiesen på øvelgønne, hvor der førhen har været kro. Hidtil har det dog, efter gentagne ansøgninger ikke lykkedes et opnå myndighedernes tilladelse til denne ordning.

Gennem en længere årrække har der også været drevet uldkatteri der på stedet. I den forbiløbende bæk, hvor et vandhjul var anbragt, fik man drivkraften til maskinen. Denne virksomhed grundlagtes af Hans Iversen i året 1858 og fortsattes af hans søn og efterfølger C. Iversen, til 1884, da det nedlagtes. Det bedste år som forretningen havde, var i 1867, da der forarbejdedes 616 nummere, som tilsammen gav 1777 pund uld.

Postkort fra 1904 - der afhentes mælk med hestevogn.

DEN GAMLE NOTMARK KRO

Af Hans Terp

“Strejftog gennem Notmark” 1984

Den gamle Notmark kro har været under restauration og bl.a. fået et nyt stråtag. Arbejdet er udført med tilskud fra frednings-nævnet. Bygningen er den ældste i sognet, næst efter kirken og præstegården. Giver man sig god tid, når man færdes forbi eller gennem byen, kan man ikke undgå at lægge mærke til den gamle idylliske kro ved foden af Degnebjerg. I henved 50 år har den været nedlagt som kro, men i det ydre er den velbevaret efter gentagne reparationer i årenes løb. Et gammelt dokument fra 1734 fortæller, at kroen dengang ejedes af Ib Claussøn og allerede da var bygget flere år forinden. Den skiftede siden ejer, indtil kroen i 1829 overtoges af Hans Christian Fink fra Egen. Han foretog en ombygning og plantede seks lindetræer foran, som dog blev ryddet lidt efter lidt - de to sidste ved indgangsdøren for ca. 40 år siden. Kroens historie begynder ved indgangsdøren.

En stor Nexøsandsten, der endnu har symboler på smedens håndværk, idet hestesko, tang og hammer er indmejslet på den, danner trappen. Efter gammel overlevering blev den erhvervet af kroens første ejer. Tidligere lå den på en smeds grav på Notmark kirkegård. Så skulle den flytte til Hørupriis, men ved flytningen tabte arbejderne den, og den gik midt over. Kromanden fik den så som betaling for brød og brændevin. Ved hjælp af jernvinkler blev den sammensat som trappesten. To rodægte rosenbuske med lyserøde blomster har hver sommer i mange år prydet indgangsdøren, ad hvilken man fra en lille forstue kom ind i skænkestuen. Her stod et meget solidt blankpoleret egetræsbord, som efter sigende var gået i arv fra en af de første ejere af kroen, og en lige så solid og blank hjørnebænk. I en rigtig gammeldags alkove, kun adskilt fra skænkestuen ved en dobbeldør, havde endnu i trediverne kroens sidste ejer, Jørgen Iversen, og hans kone Sofie, deres sovested.

I 1834 overtoges kroen af Hans Iversen, hvis far var landmand i Padholm. Han og hans kone ejede kroen til 1868 og oplevede således krigen 1864. Efter hvad fars gamle daglejer, Peter Andresen, fortalte os børn, kunne man fra det nærliggende Gravsbjerg se ildglimtene, når kanonerne affyredes på Dybbøl. Og da kanonaden den 18. april blev meget voldsom, samledes byens befolkning på Gravsbjerg under en meget trykket stemning. De gamle græd og var bange for, hvad prøjsernes herredømme kunne bringe. Notmark er kun en lille landsby og det begrundede en af kromændene da også med, at byen ikke var et godt sted for krodrift, og fordi byens borgere var alt for stabile. Derfor var krodriften i tidens løb suppleret med indtægten fra et lille landbrug, der - ifølge et dokument fra 1773 af byens 4 gårdmænd ved en separation - var tillagt kroen 8 skæpper agerjord. Ved udstykningen i 1904 fra gården Øvelgønne fik ejendommen også tillagt 1 parcel agerjord. En enkelt kromand var også snedker. Der blev i nogle år drevet et uldkarteri. En forbiløbende bæk, der havde sit udspring i Engmosen ved Almsted, var især i vinterhalvåret så vandrig, at den ved et vandhjul kunne drive en uldkartemaskine i kroens udhus. Man ser også af et regnskab, at der i året 1869 blev kartet den anseelige vægt af 1.777 pd. uld. En senere fundet lille kværnsten har sandsynligvis også kunnet bruges. Bækken blev ved vejomlægningen i 1953 - 54 rørlagt og er derfor ikke mere synlig.

I ældre tider samledes man hvert år ved kyn-delmisse på kroen for at drøfte forårets markarbejder og byens mere interne anliggender, bl.a. for at udjævne tvistigheder. En forening dannet på foranledning af degn E. Trolle (1780-1829) holdt også sit årlige møde ved samme tid.

Dens tilblivelse skyldes, at der ofte kom ganske få mænd med til begravelse, således at det ofte kneb med at bære liget på den ret tunge ligbåre. I følge foreningens love skulle enhver gårdmand ved en begravelse møde med to mænd, de øvrige af byens ejendomme med en mand. Hvis nogen uden gyldig grund udeblev, skulle der betales en bøde på 4 skilling pr. mand.

I den tyske tid ændredes det til 50 pfenning. Det blev også vedtaget i samme lov, der var gældende til omkring århundredskiftet, at en ny ejer af et hus eller anden ejendom ved den første forsamling, han deltog i, skulle give lidt til fortæring, der som oftest bestod i en flaske brændevin og øl, som så deltes indbyrdes.

Branddammen med stalden i baggrunden. Møddingsstedet er fyldt og landbruget stadig igang. Billede optaget omkring 1958 (Lokalhistorisk arkiv for Augustenborg og omegn).

Degnegården og den gamle Degnelade

Hans Andersen fortæller

Den nye degnegård blev bygget i 1875, og den gamle ombygget til stald lo og brændselslade. Denne lade brugte kroens ejer Jørgen Iversen i mine skoleår 1931- 1838 som korn og tærskelade. Her stod Jørgen Iversen og en daglejer om vinteren og tærskede kroens høst. (Vel atmærke med plejl, det er det eneste sted jeg har set det). Vi drenge stod tit i den sorttjærede ladeport og så på dem. Kom vi for nær til en af dem, slog de plejlen ned om os og klemte forsigtigt til, det var plejlevisen, sagde de. De rystede så halmen med en fork og stak det op på det lave loft, og skovlede så kornet op i et hjørne, for senere at rense det for avnerne på en rensemaskine (Kastemølle) som blev trukket med et håndsving.

Laden var stråttækket, men ind mod degne-gården lå der en vinkel, som havde sorttjæret trimpel og bliktag samt en stor luge, som kromandens høst blev læsset ind ad, nedenunder havde skolen og læreren dereres brændselsrum.

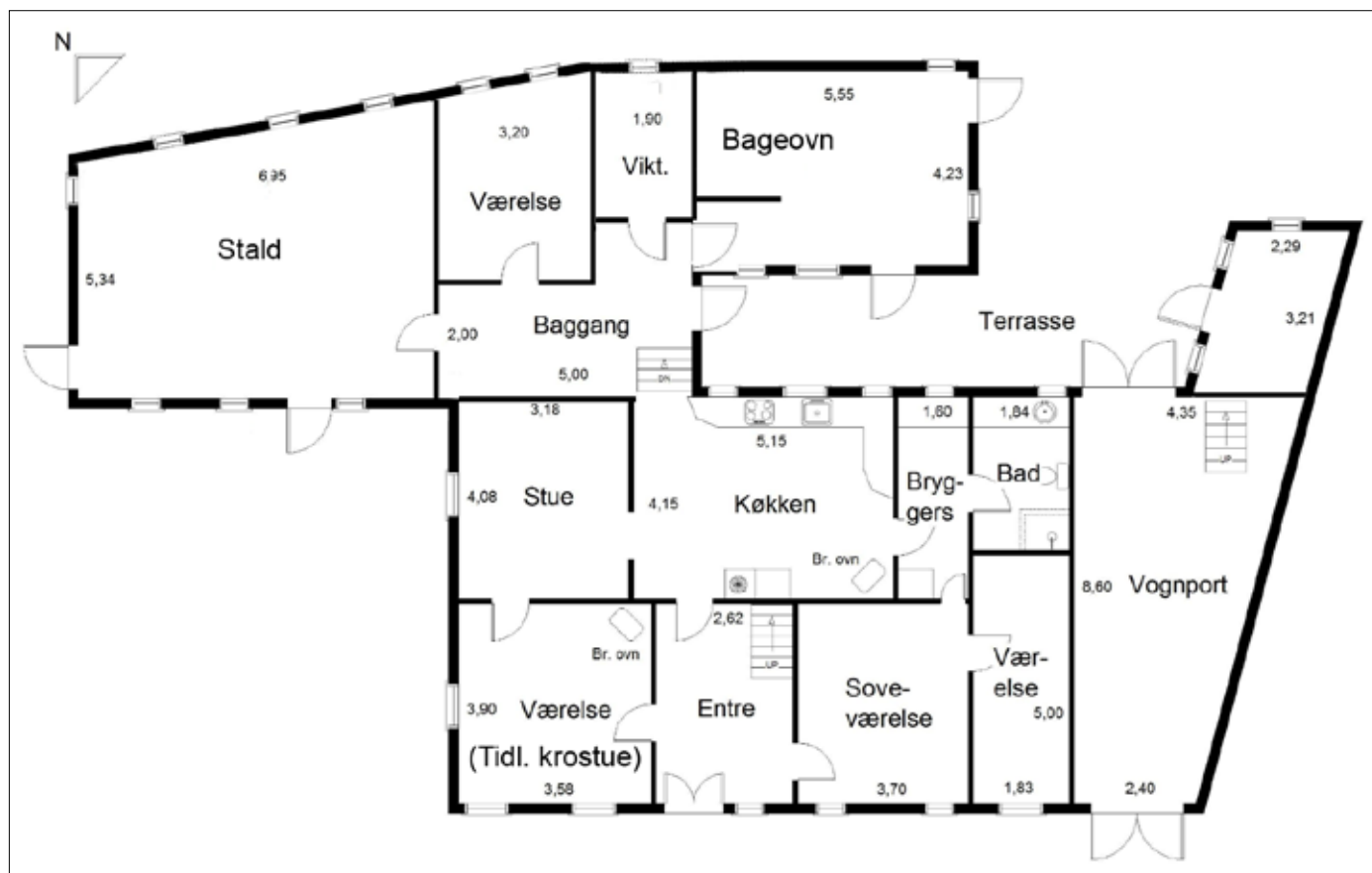
Mellem laden og vejen løb der en bæk, som fortsatte gennem præstegårdsjorden til Dyrehaven. Bækken løb også bag kroen og drev vandmøllen i kroens udhus.

Jørgen Iversen havde også forpagtet den degnejord der lå lige over for laden, hvor der nu er sportsplads.

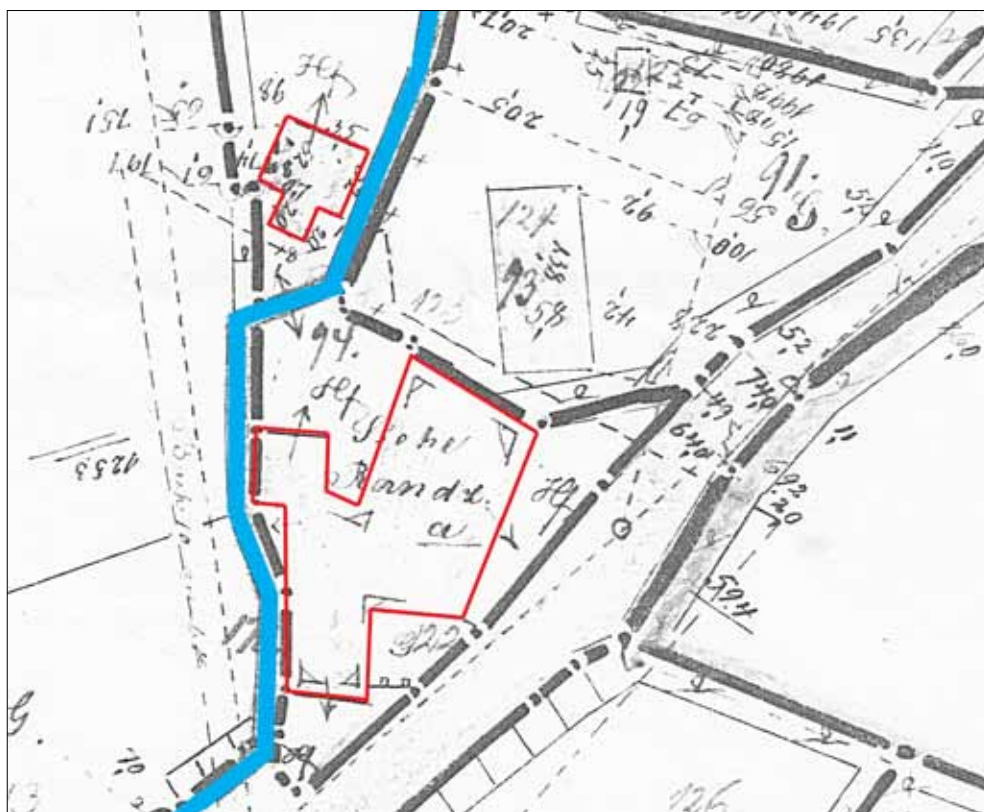

*Den gamle stråttæggede degnegård ombygget til stald, lo og brændselslade.
Blev brugt af kromanden til at tærske korn.*

Kroens indretning

Matrikelkort over ejendommen og møllebækken

Gammelt matrikelkort fra 1877. Her ses også den nedbrækkede bygning i haven.

Billeder af det gamle gæstgiveri

Hovedhuset set fra Degnebjerg (vejen) 2022

Stalden og hovedhuset set fra Degnebjerg (vejen) 2022

Billeder af det gamle gæstgiveri

Stalden og hovedhuset set fra gadekæret, 2022.

Huset set fra haven, 2022.

Billeder af det gamle gæstgiveri

Gårdspladsen med toppede brosten, 2022.

Stuehuset med porte til loftet og vognporten til venstre, 2022.

Billeder af det gamle gæstgiveri

Fra højtømret (overbygningen) hvor der i sin tid var snedkerværksted, 2022.

Fra højtømret (overbygningen) ud mod haven med port og trappe ned til vognporten 2022.

Udskiftning af rør i møllebækken.

De gamle rør var ikke i særlig god stand.

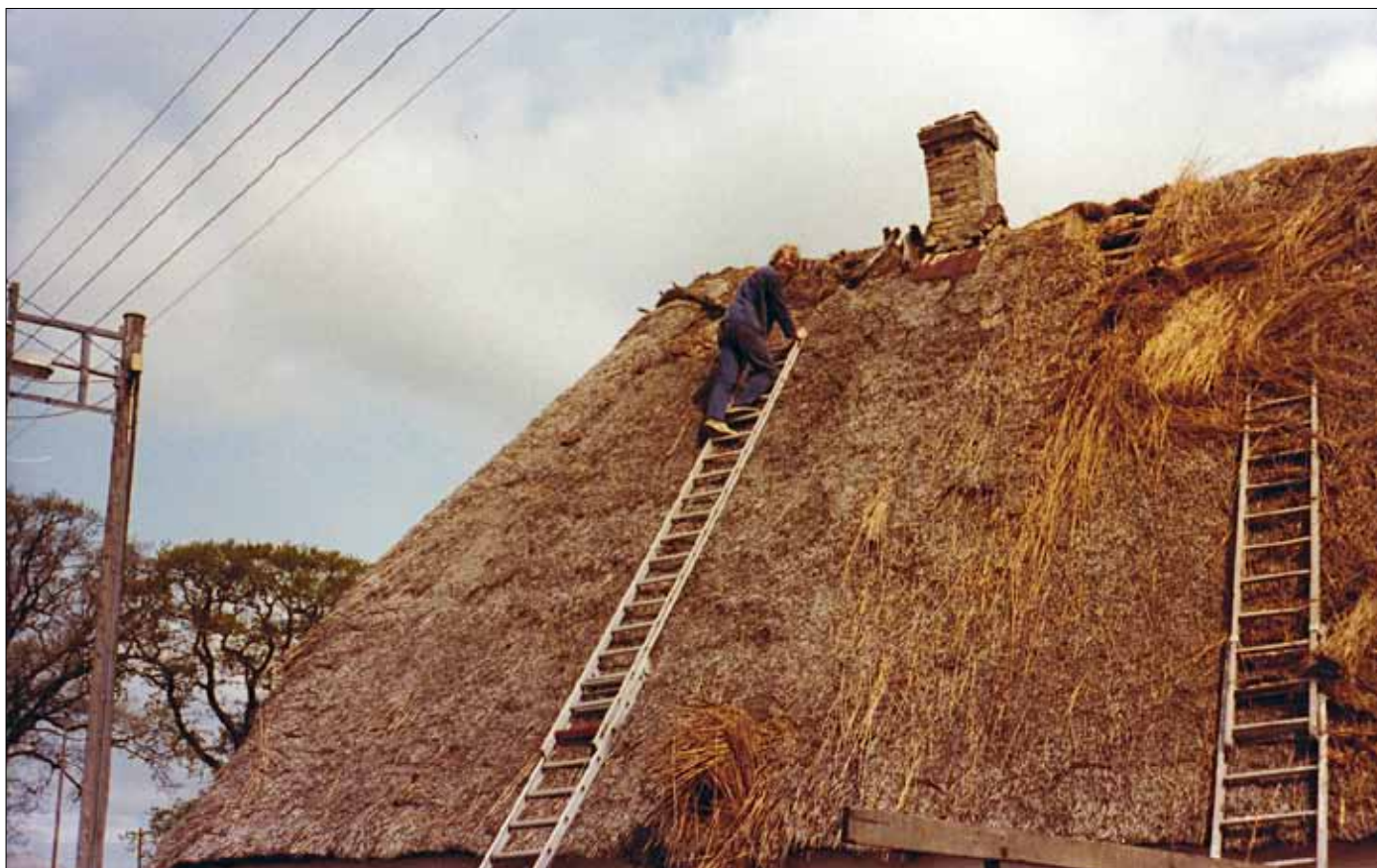
Møllebækken blev i 1953 / 1954 lagt i cementrør under jorden. Omkring 1990 havde vi den første oversvømmelse. Rørene var stoppede og vandet blev presset op af jorden og flød gennem udhuset og stalden. Der kom en slamsuger og fik rørene spulet igennem. Der skete skader på et gulv i et værelse som forsikringen tog.

Flere steder var rørene ikke lagt ind til hinanden og skulle nok virke som dræn, men her kravlede træerødderne ind.

To år efter var den gal igen og sammen med forsikringsselskabet fik vi kommunen til at renovere / udskifte rørene fra gårdspladsen og ud til brønden ved gadekæret.

Udskiftning af stråtag på hovedhuset 1980

Aftagning af det gamle tag.

Aftagning af det gamle tag.

Udskiftning af stråtag på Stalden 1984

Aftagning af det gamle tag.

Aftagning af det gamle tag.

Gamle billeder

Jørgen og Dorothea Sophie Iversens Guldbrillup maj 1951,

Jørgen Iversens 85 års fødselsdag 30 juni 1958

Kroen set fra luften

Kroen set fra luften 1959 (Det Kgl Bibliotek).

Kroen set fra luften 1959 (Det Kgl Bibliotek).

Der var mange håndværk

Gæstgiveri

Gæstgiveriet blev nedlagt i 1947. Fra forgangen var der til venstre krostue og til højre blev der spillet og danset. I vognporten er der 3 ringe hvor man tøjrede hestene når man var på kro.

Indersted (landbrug på lejet jord)

Oprindelig var der kun en lille bindingsværks staldbygning, men i midten af 1800 tallet blev staldbygningen udvidet. Jorden solgtes fra og landbruget blev nedlagt omkring 1960.

Snedkeri på loftet

I en tidsperiode har der været snedkeri på loftet. Snedkeriet var i overbygningen ud mod vejen.

Vandmøllen

Uldspinderi / drejeværksted

Der er spundet uld ved hjælp af vandkraften i bækken fra 1858 og der har samtidig været drejeværksted. Idet der er fundet møllesten, må der også have været en melkværn. Bækken blev rørlagt omkring 1955.

Det gamle kroskilt

Da vi overtog gæstgiveriet i 1978 fandt vi på loftet en gammel træplade der var blevet anvendt til at tørre malerpendsler af på. Da vi vendte pladen om viste det sig at være det gamle skilt fra gæstgiveriet. Skiltet bar teksten "Gæstgiveri Jørgen Iversen". Jørgen Iversen overtog gæstgiveriet efter sin far i 1902.

Noget af malingen var skaldet af og her kan man se gammel maling hvor der med gullig maling er starten på *gæstgiveri*. Det er sandsynligvis fra dengang Christian Iversen overtog gæstgiveriet i 1870.

Det gamle skilt hænger i forstuen til kroen / gæstgiveriet.

Ovnen i den inderste stue - Kværner bruk nr. 48

Fremstillet omkring år 1900. Købt på Sjælland og opstillet i Notmark kro i 2015. Kværner bruk er norsk og kom i 1920 til at hedde Jøtul. Kakkellovnen i krostuen var fjernet da vi overtog kroen. Vi fandt den gamle norske ovn og fik den installeret.

Rum til keddel eller gryde

Motiv på ovnen

Kværner brug n 48

Motiv på ovnen

Gravstenen der blev til trappesten

En gammel gravsten foran indgangen til den gamle kro i Notmark har også sin historie. Den tidligere gravsten, der var lavet til en smed har i hjørnerne indhugget en hestesko, en tang, en hammer og en nøgle, skulle transporteres til Hørup på hestevogn. Kusken skulle efter at have hentet stenen på kirtegården lige have en snaps og stoppede ved kroen. Efter at have fået, en eller måske flere snaps, skulle han hurtigt hjemad med stenen. Da kroen ligger på en stejl bakke og han måske har givet hesten et ordentligt rap for at komme i gang, så røg stenen af vognen og knækkede, da den ramte jorden. Kusken blev så ærgerlig over det skete, at han ikke ville have den nu ødelagte sten med sig hjem til Hørup, så nu ligger stenen sikret med jern som trappesten foran den tidligere kro.

Gravstenssymboler

Hestesko

Hammer

Knibetang

Skruenøgle

Vandmøllen med flere funktioner

Gennem en længere årrække har der også været drevet uldkarteri her på stedet. I den for-biløbende bæk, hvor et vandhjul var anbragt, fik man drivkraften til ma-skinen. Denne virksomhed grundlagdes af Hans Iversen i året 1858 og fortsattes af hans søn og efterfølger C. Iversen til 1884, da det nedlagdes. Det bedste år som forretningen havde, var 1867, da der forarbejdedes 616 numre gav tilsammen 1777 (pund) uld.

Der er senere fundet en slibesten og to møllesten ved udhuset hvor vandmøllen har været så der har sikkert også været malet mel. Endvidere er der beretning om at Hans Iversen var både sned-ker og drejer, så vandmøllen har sikkert også været anvendt til trædrejning. Bækken blev rørlagt i 1953 / 1954.

*Den store møllesten (ca. 60 cm i granit).
Fundet under gulvet hvor møllen stod.*

Den lille møllesten (ca. 25 cm.)

Heglen til at rede uld før spinning. Er blevet brugt ved møllen. Fremstillet af Fangel i 1854.

Træpanelerne og malet blomsterfrise

I krostuen er den gamle massive trævæg bevaret. Over trævæggen er der en blomsterfrise. For at isolere satte vi en trævæg op med isolering, så væggene i dag er hvide, men træpanelerne findes stadig bag. Tidligere ejere havde malet der over, men de er stadig til at se. Selve væggene var grønmaledede originalt, men overmalede med hvid maling og senere tapeseret.

Vægpanelerne er gamle og sat fast med håndsmedede søm.

Smukke blomster omkranset af grønne blade på en gylden baggrund.

Avisartikel Jyske Vestkysten 1972

Den gamle kro i Notmark er en særpræget bygning. Dens historie kan følges omkring 200 år tilbage i tiden. Efter sigende er trappestenen en tidligere gravsten fra Notmark kirkegård.

Notmark gamle kro

Indtil for få år siden et yndet samlingssted. - Nu fører den særprægede bygning en mere ubemærket tilværelse

Notmark er en forholdsvis lille landsby, og den forhen-værende kro er tilsvarende lille.

Siden den sidste kroejers døde i 1958, og hans kone et par år senere, har ejendommen skiftet ejer nogle gange. Nu er den overtaget af maskinmester Henning Johansen og hustru.

Giver man sig god tid, når man kører forbi Notmark, kan man ikke undgå at lægge mærke til den gamle idylliske kro ved foden af Degnebjerg. Den gamle bindingsværksbygning, som næst efter kirken er præstegården er byens ældste, er i hvert fald udvendigt bevaret i sin gamle stil. Kun de seks lindetræer, som den første ejer plantede, er lidt efter lidt forsvundet. De to sidste, som prydede indgangen, blev ryddet for en snes år siden. Men endnu står ved indgangsdøren en meget gammel rodægte terose, som hver sommer er til pynt med lyserøde velduftende roser.

På grund af lindetræerne var det antagelig, at et par hjemmetyskere gav kroen navnet „Unter den Linden“, men det blev aldrig anvendt, bl.a. fordi kromanden var så dansk som nogen, beretter Hans N. Terp, Notmark, som har gransket kroens historie og selv har oplevet den, mens den endnu var et yndet samlingssted.

Der hørte nogle tønder land til kroen, og de fleste kromænd var da også landmænd, andre tillige snedkere. I en bagved liggende stald var der plads til en hest, nogle køer og svin, mens snedkerværkstedet i mange år omkring århundredskiftet var i bygningens øverste — den sydlige — del.

En forbløvende bæk fra Engmosen ved Almsted gav ved opdæmning et lille fald,

som kunne drive et stort spindehjul, og et fund af en lille kværnsten tyder også på, at den har kunnet bruges.

Bygningen nævnes så langt tilbage som 1788 i en skyld- og panteprotokol. I 1815 blev kroen overtaget af Hans Christian Fink fra Egen. Han foretog sandsynligvis ombygning og ejede kroen indtil 1834, da den blev overdraget datteren Margrethe og svigersønnen Hans Iversen, hvis far var landmand i Padholm. Ægteparret ejede kroen indtil 1868 og oplevede således krigen 1864.

Også i Notmark kunne kantonordenen høres den 18. april, og alle dem, som i en meget trykket stemning samledes på det nærliggende Gravsbjerg kunne, efter hvad de gamle fortalte, også se glimtene fra de skydende kanoner på Dybbøl.

Fra 1868 ejedes kroen af sønnen Christian Iversen, en driftig mand, som både var kådner, snedker og gæstgiver. Hans kone Anne Marie var født på Engsletgård i Mjels.

I ældre tider samledes bylauget to gange årligt på kroen — eller, man kan også tænke sig, på pladsen ved det nærliggende gadekær. Ved kyndelmisse for at drøfte forårets markarbejde, byens mere interne anliggender og om muligt at udjævne tvistigheder m.m. Anden mødetid var ved Mikkelssdag. Var der noget særligt at tale om, var der mødepligt, og meddelelse om bystævnets afholdelse blev sendt ved „ombud“, d.v.s. fra mand til mand.

Gravsten - trappesten

Som trappe foran indgangsdøren ligger en stor Nekse sandsten, på hvilken man

trods mange års slid endnu skimter smedens mærke: Hestesko og tang udmejslet på overfladen. I følge gammel overlevering blev den erhvervet af kroens første ejer. Tidligere lå den på en smeds grav på Notmark kirkegård. Så skulle den flyttes til Hørupris, men ved flytningen tabte arbejderne den, så den gik midt over. Nu regnede man ikke stenen for noget og gav kromanden den som betaling for brød og brændevin. Ved hjælp af jernvinkler fik man derefter stenen sat sammen.

I skænkestuen stod endnu indtil for en snes år siden et stort massivt egetræsbord, som altid var blankpoleret, og en ligeså stærk bæk, som var gået i arv fra den første ejers tid. Og i skænkestuen fandtes stadig en rigtig alkove, som blev benyttet også af den sidste kromand og hans kone.

Den alsiske skik på Helligtrekongers aften at gå udklædt og med maske på besøg i byen og på egnen, har holdt sig her i mange år, og kroen fik gerne en god del af de besøgende. De kom med morsomheder og fantastiske beretninger om manerejer o. lign. Efter gammel skik var degnen, som var nabo til kroen, til stede Helligtrekongers aften, og han morede sig kosteligt over de udklædte. Til gengæld var kromanden og frue i flere år gæster i degnegården nytårsaften.

Den sidste kromand Jørgen Iversen og hustru, Sofie, forstod i enhver henseende at føre kroens gamle traditioner videre.

Med kroens ophør sluttede et kapitel i en gammel alsisk landsbys historie.

Avisartikel Jydske Vestkysten 1981

Sådan ser den gamle kro i Notmark ud i dag. Et lille kønt bindingsværkshus, som passes og plejes efter alle kunstens regler. Foran indgangsdøren de to rosenbuske.

Notmark kro:

Stor omsætning af våde varer var der vist aldrig

Lokalhistorikeren Hans Terp, Notmark, fortæller om kroen som i et par århundreder var et naturligt samlingssted i sognet

NOTMARK - I henvend 30 år har den gamle kro i Notmark været nedlagt som kro, men i det ydre er den dog velbevaret efter gentagne restaureringer. Sidst har den fået nyt stråtag. Et arbejde der blev udført med tilskud fra fredningsnævnet.

Kro-bygningen er den tredjedelte i sognet. Kun kirken og præstegården er ældre.

Et gammelt dokument fra 1734 fortæller, at kroen dengang ejedes af Ib Clausen, og at den allerede da havde eksisteret i flere år. I 1829 blev kroen overtaget af Hans Christian Fink fra Ege, der byggede om og plantede seks lindetræer foran kroen. Træerne er i tidens løb faldet for savens tænder, de to sidste for henvend 40 år siden.

Historien begynder ved døren

Kroens historie begynder allerede ved hoveddøren. En stor Nexo sandsten, der endnu bærer symboler på smedens håndværk, nemlig hestesko, tang og hummer, danner trappen. I følge gammel overlevering blev den erhvervet af kroens første ejer, fortæller Hans Terp. Tidligere lå den på en smeds grav på Notmark kirkegård, men på et tidspunkt skulle den flyttes. Under flytningen tabte arbejderne stenen, som gik midt over. Derfor fik kromanden den som betaling for leveret brød og brændevin. Og den blev altså kroens trappesten.

I 1834 blev kroen overtaget af Hans Iversen, hvis far var landmand i Padholm. Hans og hustruen Margrethe ejede kroen til 1868 og oplevede således krigen i 1864.

Efter hvad fars gamle daglejer, Per Andersen, fortalte os børn, så kunne man

fra det nærliggende Grævsbjerg se ildglimtene, når kanonerne blev affyret på Dybbøl, siger Hans Terp.

Uldkarteri på kroen

Notmark var kun en lille landsby og derfor kunne kromændene ikke alene klare sig med krodraften, store øldrikkere var folk i Notmark heller ikke. Derfor supplerede man indtægten med drift af et lille landbrug, efter at der i følge et dokument fra 1773 blev tilfaldt kroen otte skæpper agerjord af byens fire gårdmænd.

I nogle år blev der også drevet uldkarteri i kroen. En bæk, der løb forbi kroen, var så vandrig, at den kunne drive en uldkætemaskine. I følge et regnskab ser man, at der i året 1869 blev karteret den anseelige vægt af 1.777 pund uld.

Kneb med ligbærere

I en lille by som Notmark kneb det ofte med at have nok mænd til at fungere som ligbærere ved begravelser. Derfor blev der stiftet en forening på foranledning af degnen, C. Trølle. I følge lovene skulle hver gårdmand ved en begravelse møde med to konfirmerede mandpersoner, de øvrige af byens ejendomme med en mand. Udeblev nogen uden gyldig grund, skulle der betales en bøde på fire skilling pr. mand. I den tyske tid ændret til 50 pletning.

I samme lov blev det vedtaget, at en nytilflytter ved det første møde, han deltog i, skulle give lidt til halven. Meget blev det til en flaske brændevin og øl, som deltagere delte imellem sig.

Helligtrekongersaften var særlig festlig på kroen. Kroen fik altid besøg af udklædte gæster. Mange var »løse fugle«, som kom fra nabosognene med fantasti-

Kroens gavlparti er ældre end facaden. Helt præcis, hvor gammel kroen er, ved man ikke, men den stammer hvert fald fra før 1734.

ske beretninger om månetjener o.l.

Disse æftener blev gerne overvåret af degnen, og på hans forslag blev indført en skik, som holdt sig i over 100 år. Nemlig at kromanden var på besøg i degnegården nytårsaften, mens degnfamilien til gengæld var kroens gæster Helligtrekongersaften.

Ingen udskjelser

Stor omsætning af de våde varer har der vist aldrig været i Notmark kro. Den sidste kromand, Jørgen Iversen, som døde i 1958, forstod i enhver henseende at føre kroens traditioner videre. Han havde et strengt etisk syn på det at være kromand, og han så nødt, at unge mennesker kom berusede ud fra kroen. Og syntes han, at der var nyt nok af de berusede drikke, ja så kunne der lyde et bestemt

»Så, nu får I ikke mere. Jørgen Iversen var så dansk som nogen, og som nær nabo til kommuneskolen kunne det under fremmedherredømmet pine ham, når det tyske flag gik efter gang blev højt. Det skete hver under den første halvdel af 1. verdenskrig,

hvor tyskerne sejrede flere gange. Ider virkede den tyske sejrsfest den 18. april 1914, 50 års dagen for Dybbøls fald, ydmygende for mange.

Savede flagstangen over

Så skete der ellers det, fortæller Hans Terp, at ikolems tyske flagstang en nat i den sidste del af krigen blev savet over. Der kom en gen-darm og forhørte folk, men der blev ikke det store røre om sagen. Gassen var jo ved at sive ud af den tyske ballon.

Efter krigens slutning spurgte jeg kromanden Jørgen Iversen om det var ham, der gjorde det? Ja, svarede han, jeg havde så tit set mig gal på det flag og så besluttede jeg, at nu skulle det ikke op mere.

Kroen i Notmark minder stadig om de historiske begivenheder. Som den ligger ved foden af »Degnebjerg« er den stadig en seværdighed. Om sommern prydes indgangsdøren af to rosenbuske, som så længe man kan huske tilbage, har blomstret med lyserøde roser.

Avisartikel Jydske Vestkysten 1988

Kroens bygninger ligger stadig ved gadekæret i Notmark, men i dag er der ikke mange spor tilbage fra dengang, der var gæstgiveri i huset. (Foto: Claus Thorsted)

Da der var kro i Notmark Sogn

Den gamle – og forlængst nedlagte – kro i Notmark er temaet for en artikel i nyeste nummer af Sprogforeningens Almanak

Det var en godt 200-årig tradition, der blev afbrudt, da man for lidt over 40 år siden nedlagde Notmark Kro. Men nu er der mulighed for at få lidt at vide om gæstgiveriets historie. Kroen og traditionerne i forbindelse med den er nemlig emnet for en artikel i det nyeste nummer af Sprogforeningens Almanak, der netop er udkommet.

Forfatteren til stykket om den gamle kro er lokalhistorikeren, Hans N. Terp, der selv bor i Notmark. Han har gransket sognets gamle papirer og finder for første gang kroen omtalt i 1734, hvor ejeren hed Ib Clausøn. Allerede på det tidspunkt var kroen dog adskillige år gammel.

Personlig erindring

Artiklens forfatter, Hans N.

Terp, er født i 1899 og har stadig en klar erindring om, hvad der er sket i Notmark gennem de sidste 70 – 80 år. I almanakken begrænser han sig stort set til at fortælle personlige erindringer om kroen fra sin egen barndoms- og ungdomstid i den første tredjedel af dette århundrede. Men selv på dette forholdsvis sene tidspunkt i kroens historie var mange af de gamle traditioner stadig i live.

Gamle traditioner

En af traditionerne var, at landsbyens beboere i forbindelse med Hellig Tre Konger maskerede sig og mødtes på kroen til festligt samvær. I mørsken deltog også degnen fra den nærliggende Notmark Skole. Degnen inviterede til gengæld kromanden til besøg i degnegården nytårsaften. Denne skik bestod gennem mere end 100 år, uafhængig af, hvem henholdsvis degnen og kromanden var.

Så sent som i 30-erne be-

grænsede kromandens privatliv sig også stadig til en alkove i umiddelbar forbindelse med selve krostuen. Eneste adskillelse var en dør. Bag den fik kroens sidste ejer Jørgen Iversen og hans kone Sofie hver nat deres hårdt tiltrængte søvn, når de havde afsluttet dagens arbejde.

Drev landbrug

Foruden gæstgiveriet havde kroens skiftende ejere imidlertid også andre indtægter. Med til kroen hørte nemlig et par tønder land jord. Arealet blev i 1904 udvidet ved udstykningen af gården, Øvelgøne.

Forbrydelsen

Samtidig tjente kromanden en ekstra-skillling ved sammen med en nabo at besørge mælkekørslen mellem Notmark Sogn og Ketting Mejeri. En overgang blev der også drevet uldkarteri i kroens udhus. Kraften til at drive kartemaskinen kom fra et møllehjul i en forblibende bæk.

De nationale spændinger gik naturligvis heller ikke udenom Notmark. Således irriterede det den dansksindede kromand, Jørgen Iversen, umådelig hvergang det tyske flag under Første Verdenskrig gik til tops i forbindelse med de tyske sejre. En morgen kort før krigens afslutning var det imidlertid slut med flagningen. Om natten var skolens flagstang simpelthen blevet savet over. Først efter flere år indrømmede kromand Iversen overfor bogens forfatter, at han stod bag »forbrydelsen mod flaget«.

Notmark Kro har efterhånden ikke fungeret som gæstgiveri i over en menneskealder. Men bygningerne er bevaret og står stadig med bindingsværk og stråtag lige ved siden af byens gadekær. I dag er huset indrettet til beboelse og man ser ikke mange spor fra den tid, hvor huset var det naturlige centrum for landsbyens beboere.

gram

Avisartikel Jydske Vestkysten 2020

42 års pardans med den krinkelkrogede i Notmark

Sylvie og Steen Weile har haft et godt liv i de lavtloftede stuer i en af Notmarks ældste bygninger. De undrer sig over, at andre ikke kan få øje på kvaliteten ved at bo i et historisk hus.

Birthe Juul Mathiasen
BMA@jv.dk

NOTMARK: Skal de være ærlige, var det hverken kærlighed ved første blik eller en ustyrlig lyst til at lege håndværker i fritiden, der fik Sylvie og Steen Weile til at flytte ind i Notmark Gl. Kro.

Årsagen var alene praktisk: Der var ikke det store udvalg af boliger til salg, da de i 1975 besluttede at flytte fra Norge til hans hjemegn på Als. Så efter at have boet til leje i Augustenborg endte de med at overtage Notmarks gamle kro, som hans forældre havde købt få år forinden.

Det gik hurtigt op for parret, at de ikke var blevet ejere af et hvilket som helst hus. Notmark Gl. Kro var fredet, og parret havde købt nøglen til en flere hundrede år gammel historie. Den dukkede op i form af vægpaneller, slibesten og andre genstande, hver gang de har skullet ændre noget, og som fortællinger, nu afdøde folk i Notmark har bidraget med.

Sylvie og Steen Weile viser rundt i de lavtloftede rum:

- Her har været dans. Ja, du skal forestille dig, at deltagerne har siddet på kister langs væggene, mens der er blevet danset i midten, fortæller Steen Weile, da han når til husets soveværelse.

Rummet er omkring 16 kvadratmeter. Det er svært ikke at tænke sig til duggede ruder, armsved, spillermænd og træskotrampe i det lille lokale.

Ifølge kilderne fandt den allersidste offentlige svingom sted 15. januar 1877. Men musikken forsvandt først helt efter 1885, hvor det sidste private danseildd fandt sted.

Respekt for det gamle

Notmark Kro er beskrevet i et dokument fra 1734 og er hermed den ældste bygning i sognet, bortset fra kirken og præstegården. Den har aldrig haft selvstændigt privilegium, men skiftende ejere havde lov til at skænke øl og brændevin fra kroen i Hundslev.

Og skænket er der. En mundblæst klukflaske i køkkenet stammer fra en nu afdød mand, der som ung ar-

Man kan vælge at gå til fitness. Men man kan også vælge at kalke sit hus.

STEEN WEILE, EJER AF NOTMARK GL. KRO

bejdede på kroen. Han gemte flere genstande fra stedet, som Sylvie og Steen Weile senere har fået foræret.

Flasken har klukket i skænkstuen til venstre for indgangen, hvor Steen Weile har haft arbejdsværelset. Her gemmer de originale træpaneller sig stadig bag isoleringen:

- Da vi flyttede ind, var her også radiator og oliefyr. I hele huset. Men det pillede vi ned. Det passede slet ikke til sådan et gammelt hus, forklarer Steen Weile.

I stedet har parret og deres to drenge klaret sig med brændeovne, forsatsruder og elpaneller.

Naboer fortalte om en skjult brønd i gården. Den

fandt de og blotlagde. Et gammelt gæstgiverskilt kom op at hænge. Et nyere betongulv i køkkenet er blevet erstattet med gamle træbrædder, og sådan er det gået hver gang, de har haft værktøjet fremme:

- Vi har forsøgt at føre så meget som muligt tilbage til det oprindelige. For vi kan godt lide den gamle stil, forklarer Sylvie Weile.

De indrømmer, at det er blevet til mange arbejdstimer:

- Man kan vælge at gå til fitness. Men man kan også vælge at kalke sit hus, mener Steen Weile.

Uld som bierhverv

I ældre tid samledes bønderne hvert år til kyndelmisse på kroen i Notmark for at planlægge forårets markarbejde. I Steen Weiles arbejdsværelse blev der også stiftet en forening, som skulle sikre hænder nok til at bære ligbåren ved byens begravelser. Deltagerne vedtog, at alle gårde i Notmark skulle stille med to mænd til at bære ved alle begravelser. Og da de nu var i

Avisartikel Jydske Vestkysten 2020

FAKTA

HUSE MED HISTORIER

Hvordan er det at bo i et hus, hvor mange andre mennesker har haft deres gang? Hvor væggene fortæller om det liv, tidligere generationer har levet?

Det belyser Jydske-Vestkysten gennem en række artikler i den kommende tid.

Gennem 42 år har Sylvie og Steen Weile boet i den fredede gamle kro i Notmark. De håber at finde en køber, som vil sætte lige så stor pris på bygningens historie, som de selv har gjort. Foto: Birthe Juul Mathiasen

gang, vedtog de også, at nye husejer skulle beværte foreningen med øl og brændevin.

Men enten var der langt mellem de nye husejere, eller også var bønderne i Notmark for fattige eller nærige til at gå på kro, for leve af jobbet kunne kroens ejere ikke. Heller

ikke selv om der var et lille landbrug tilknyttet.

Flere af ejerne forsøgte sig med snedkeri på loftet og fik udbygget med en karakteristisk førstesal i bindingsværk over vognporten. En anden indrettede et uldkareri i en sidebygning. Det var muligt,

fordi der kun få meter fra huset løb en bæk, som via et vandhjul kunne drive en kartemaskine. En overgang var der også bagerudsalg.

Kartefabrikken eksisterede i 26 år, men lukkede i 1884. Klukflasken blev tavs i 1947, da kroejeren opgav driften.

Den lille bæk forsvandt også. Den blev lagt i rør i 1953, og havde det ikke været for fredningen, ville Notmark Gl. Kro måske også i dag være gledet over i historien.

Centralisering spænder ben
Efter 42 års pardans med kro-

en har Sylvie og Steen Weile erkendt, at de ikke længere har kræfter til at holde ejendommen. De er flyttet til et mindre hus i Fynshav. Gennem fire år har kroen været til salg, men ingen synes at have lyst til at leve bag de blindfattede ruder.

Der er stor uvidenhed om kvaliteterne ved at bo i en historisk bygning, mener Sten Weile.

- Ja, der er mere arbejde. Man bliver aldrig færdig. Men det er også hyggeligt, og man får et miljø, man aldrig vil kunne finde i et nyt hus, me-

ner han.

Men Sønderborg Kommune favoriserer Sønderborg By på bekostning af de mindre byer og landsbyer, mener Sten Weile:

- Der er 52 huse til salg i Augustenborg-området og 108 i Nordborg. Og alligevel

bliver man ved at bygge nye boliger på havnen i Sønderborg. Der er tale om en stærk centralisering. Vi mangler fokus på, at man sagtens kan bo uden for byen og leve et godt liv, mener han.

Avisartikel Jydske Vestkysten 2020

Steen Weile kender hver en afkrog af den kringelkrogede kro. Men han bor der ikke længere. Foto: Birthe Juul Mathiasen

Ejendommen har nærmest facon som en fiskekrog. Til venstre hovedhuset, til højre det gamle bagehus, hvor ovnen stadig ses i murværket. Fra døren er der udgang til en lang og ugenert have. Foto: Birthe Juul Mathiasen

Redskabet her fra dengang, der også var uldkarteri på Notmark Gl. Kro. Foto: Birthe Juul Mathiasen

Notmark Gl. Kro ligger på Notmark 23 midt i den gamle landsby. Foto: Birthe Juul Mathiasen

Her i vognporten kunne hestene stå, til deres ejere inde i krostuen skulle hjem. Foto: Birthe Juul Mathiasen

Alle ruder er blyindfattede. Vinduet til venstre er ejendommens ældste og måske helt fra 1700-tallet. Foto: Birthe Juul Mathiasen

Kroen er at finde på nedenstående bog på 315 sider

Eggen var rig på kroer. Drikkelagene her førte jævnligt til skænderier og slagsmål. Her er det den gamle kro i Notmark.

en gammel strid mellem parterne. Det fik både smeden og hans søn til at gå løs på den sørgende mor – Peter Smed delte en stribe øretæver ud, og sønnen rykkede hende i håret. Peter Villadsens bror Hans greb så ind. Det fik han nu ikke andet ud af, end at han også fik nogen på hovedet. Så gik Peter Villadsen til myndighederne på familiens vegne. De gav smeden og hans søn en bøde på en halv rigsdaler hver – men truede samtidig begge de stridbare familier med en bøde på hele seks rigsdaler, hvis de ikke forligedes fremover.⁵⁵⁵ Man var godt klar over, at det gamle nag var ondets rod.

Det var ikke den eneste sag, som bundede i gammelt nid og nag. Jørgen Jørgensen i Mommarks kone Karen var

gået til naboen Hans Hansen for at bede om at låne noget brænde. Hans Hansens kone havde dog afslået det med, at det var midsommerdag, og da udleverede hun aldrig brænde. Karen gik hjem igen, men lod sig ikke sådan afvise. Næste dag mødte hun igen op hos naboen for at låne brænde. Denne gang havde hun dog været så forsynlig at tage noget salt med, hun tidligere havde lånt hos Hans Hansens. Trods denne imødekommenhed mødte nabokonen hende med "hårde og betænkelige ord", og Hans Hansen havde jaget hende hjem, mens han skældte hende ud og truede hende med en møggreb.

Da myndighederne undersøgte sagen, henviste Hans Hansen og hans kone til, at naboerne allerede havde lånt

***Der var så dejligt ude på landet;
det var sommer, kornet stod gult,
havren grøn, høet var rejst i stakke
nede i de grønne enge,
og der gik storken
på sine lange, røde ben og
snakkede ægyptisk, for det sprog
havde han lært af sin moder.***

H. C. Andersen

